

Από την Αυτοκρατορία
στα Έθνη Κράτη:
Προσδιορίζοντας την ταυτότητα
της Μοντέρνας Πόλης
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΣΜΥΡΝΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΒΟΥΡΟΥ-ΕΥΤΑΣΙΑ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2012

Η ημερίδα με θέμα «Από την Αυτοκρατορία στα έθνη κράτη: προσδιορίζοντας την ταυτότητα της μοντέρνας πόλης. Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη» έλαβε χώρα στο Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών το Σάββατο 17 Μαρτίου του 2012. Η ημερίδα συνδιοργανώθηκε από το Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών – Ίδρυμα Βούρου Ευταξία και την Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών.

Φωτογραφία εξωφύλλου: αρχιτεκτονική λεπτομέρεια από κτήριο εκλεκτικιστικού ρυθμού στην Κωνσταντινούπολη. © Αλέξανδρος Μασσαβέτας.

Πρακτικά Ημερίδας

**Από την Αυτοκρατορία στα Έθνη Κράτη:
Προσδιορίζοντας την ταυτότητα της Μοντέρνας Πόλης**

Θεσσαλονίκη – Σμύρνη – Κωνσταντινούπολη

Μουσείον της Πόλεως των Αθηνών-
Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία

Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών

Αθήνα 2012

Περιεχόμενα

Πρόλογος 4

ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ο εκδυτικισμός στην Ανατολή: Το παράδειγμα της πολεοδομικής εξέλιξης της Κωνσταντινούπολης για έναν αιώνα (1850-1950)..... 8

ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΙΛΕΝΗΣ

Ιστορία δύο Πόλεων: Η Σμύρνη και η Θεσσαλονίκη πριν και μετά την Πυρκαγιά..... 23

ΝΙΚΟΣ ΠΑΤΣΑΒΟΣ

Η αναζήτηση της αρχιτεκτονικής ταυτότητας στην Ελλάδα και στην Τουρκία μετά τη δεκαετία του 1930..... 39

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πρόλογος

Νίκος Νικολαΐδης,

Υποψήφιος Διδάκτορας του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Η ημερίδα υπό τον τίτλο «Από την Αυτοκρατορία στα έθνη κράτη: προσδιορίζοντας την ταυτότητα της μοντέρνας πόλης» συνδιοργανώθηκε από την Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών και το Μουσείο της πόλεως των Αθηνών – Ίδρυμα Βούρου Ευταξία το Σάββατο 17 Μαρτίου 2012.

Η ημερίδα αυτή υπήρξε μία προσπάθεια εμβάθυνσης στην αστική γεωγραφία τεσσάρων πόλεων της Ανατολικής Μεσογείου της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Θεσσαλονίκης. Μέχρι τις αρχές του 19ο αιώνα οι πόλεις αυτές συνεχίσουν να μοιράζονταν τα κοινά χαρακτηριστικά των αστικών κέντρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως η συνύπαρξη κατοίκων από διαφορετικά εθνοτικά υπόβαθρα, ο χωρισμός του αστικού ιστού σε μαχαλάδες σύμφωνα με εθνοτικά κριτήρια και η ύπαρξη δημόσιων κτηρίων που σχετίζονται με την οθωμανική παρουσία και διοίκηση όπως βοεβοδιλίκια, μπεζεστένια, λουτρά και μεδρεσσέδες. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα οι πόλεις αυτές υπέστησαν μία σειρά αλλαγών που τις μεταμόρφωσε ριζικά.

Η ίδρυση του Βασιλείου της Ελλάδος και η επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας θα επιφέρουν τις πρώτες αλλαγές στον αστικό χώρο ενώ οι μάχες της Ελληνικής Επανάστασης είχαν πρωτύτερα αλλοιώσει την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής. Η Αθήνα κατεστραμμένη από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας θα αναπτυχθεί βάσει πολεοδομικών σχεδίων εμπνευσμένων από ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής. Τα σχέδια αυτά αντιπροσωπεύουν μια απότομη ρήξη με το πρόσφατο παρελθόν, είναι χαρακτηριστικό ότι η πρόταση των Κλεάνθη-Schaubert (1832-33) προβλέπει την κατεδάφιση όλης της παλιάς πόλης για την δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου. Καθώς προέχει η ανάδειξη των ελληνικών και ρωμαϊκών μνημείων και η σύνδεση του νέου κράτους και της πρωτεύουσάς του με την κληρονομιά της κλασικής Ελλάδας, τα βυζαντινά και οθωμανικά κτήρια είναι όλα υποψήφια για κατεδάφιση, όσα επιβίωσαν πολλές φορές καλούνται να εξυπηρετήσουν νέες χρήσεις. Λόγο τις έλλειψης χώρων και τις αδυναμίας του κράτους να ανεγείρει νέα δημόσια κτήρια βυζαντινές εκκλησίες μετατρέπονται σε βιβλιοθήκες και δικαστήρια, ενώ τα

οθωμανικά θρησκευτικά κτήρια θα στεγάσουν υπηρεσίες του στρατού, αποθήκες ή φυλακές.

Οι οθωμανικές πόλεις θα γνωρίσουν και αυτές με τη σειρά τους τις επιδράσεις της Δύσης. Τα παραδοσιακά μεταπρατικά κέντρα που βρίσκονταν στην ενδοχώρα της Αυτοκρατορίας θα παρακμάσουν καθώς το εμπόριο θα κινείται προς τα λιμάνια με σκοπό να εφοδιάσει με πρώτες ύλες τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Παράκτιες πόλεις – λιμάνια όπως η Σμύρνη, η Θεσσαλονίκη, η Βυρηττός και η Αλεξάνδρεια θα γνωρίσουν ανάπτυξη ως σημαντικά κέντρα εμπορίου. Λόγω αυτής τους τις ιδιότητας οι πόλεις αυτές θα συγκεντρώσουν έναν μεγάλο αριθμό ευρωπαίων εμπόρων οι οποίοι θα δράσουν καταλυτικά στην υιοθέτηση δυτικών προτύπων στην πολεοδομία των αστικών αυτών κέντρων. Ευρωπαϊκές εταιρείες θα αναλάβουν την επέκταση των λιμανιών, την εγκατάσταση τηλεγράφου και την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου. Το σιδηροδρομικό δίκτυο στην ουσία θα επισφραγίσει το ημιαποικιακό καθεστώς στο οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε περιέλθει. Μέσω του σιδηρόδρομου οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στοχεύουν στην εξαγωγή των πρώτων υλών για την τροφοδοσία των βιομηχανιών τους, ένα πρότυπο που ισχύει κατά κόρον στις ευρωπαϊκές αποικίες σε Αφρική και Ασία. Τα εμπορικά συμφέροντα των υπηκόων των ευρωπαϊκών κρατών θα εξασφαλισθούν μέσω του καθεστώτος των Διομολογήσεων. Η παρουσία Ευρωπαίων θα επιφέρει νέες ανάγκες και νέα κτήρια θα κατασκευαστούν με σκοπό να τις καλύψουν. Τα χάνια και τα караβάνσεράι θα δώσουν τη θέση τους σε ξενοδοχεία, ενώ παράλληλα θα κτισθούν θέατρα, όπερες, λέσχες, σχολεία και νοσοκομεία για να καλύψουν τις ανάγκες όχι μόνο των ευρωπαίων αλλά και μελών των ελίτ των μη μουσουλμανικών πληθυσμών της Αυτοκρατορίας.

Οι μεταρρυθμίσεις στην Αυτοκρατορία που θα ξεκινήσουν με την περίοδο του Τανζιμάτ (1839- 1876) θα έχουν ως στόχο τον εκσυγχρονισμό του κράτους, κατά περίοδο στην οποία αναφερόμαστε ο εκσυγχρονισμός είναι συνυφασμένος με τον εξευρωπαϊσμό ή εκδυτικισμό. Αν και αρχικός στόχος θα είναι η εισαγωγή νέων διοικητικών προτύπων και η παραχώρηση περισσότερων δικαιωμάτων στους μη μουσουλμάνους υπηκόους του Σουλτάνου οι μεταρρυθμίσεις θα επιφέρουν αλλαγές και στην αστική γεωγραφία. Χριστιανοί και Εβραίοι μπορούν τώρα να κατασκευάζουν νέους τόπους λατρείας, ευαγή ιδρύματα και σχολεία χωρίς να υπόκεινται στους περιορισμούς της προ-Τανζιμάτ περιόδου. Παράλληλα το κράτος προχωρά σε κατασκευές που εξυπηρετούν τους νέους θεσμούς που εγκαινίασε η περίοδος των μεταρρυθμίσεων όπως πανεπιστήμια, στρατώνες, διοικητικά

μέγαρα, τράπεζες, μουσεία και σχολεία. Τα νέα κτήρια μιμούνται τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές κατασκευές ενώ υιοθετούν κάποια μορφολογικά στοιχεία της οθωμανικής αρχιτεκτονικής παράδοσης.

Στόχος της οθωμανικής διοίκησης είναι η δημιουργία ενός πολεοδομικού ιστού με οικοδομικά τετράγωνα, μεγάλα βουλεβάρτα, χώρους πρασίνου και πλατείες. Όμως παρά τις προσδοκίες η απαλλοτρίωση και η κατεδάφιση οικιών δεν θα υιοθετηθούν ποτέ ως πρακτικές· τις μόνες δυνατότητες για αναπλάσεις θα προσφέρουν οι σεισμοί και κυρίως οι πυρκαγιές καθώς κατέστρεφαν ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα αφήνοντας ελεύθερο χώρο στους πολεοδόμους για αστικό σχεδιασμό. Οι εύποροι αστοί θα εγκαταλείψουν τον αστικό ιστό για να εγκατασταθούν σε περιοχές έξω από τις πόλεις οι οποίες από παραθεριστικά κέντρα θα μετατραπούν σε προάστια. Η δημιουργία προαστίων αλλά και η υιοθέτηση της πολυκατοικίας θα αλλοιώσουν και τον οθωμανικό κοινωνικό ιστό καθώς συγκεκριμένες περιοχές -κυρίως τα προάστια- θα προσελκύσουν τα υψηλά εισοδήματα, μουσουλμάνοι, εβραίοι και χριστιανοί θα κατοικούν στα ίδια κτήρια και στις ίδιες περιοχές και ο διαχωρισμός θα γίνεται πλέον με βάση το εισόδημα και όχι την εθνοτική καταγωγή.

Μαζί με τους ζωντανούς το κέντρο της πόλης εγκαταλείπουν και οι νεκροί, ο ενταφιασμός των νεκρών στους αυλόγυρους λατρευτικών χώρων απαγορεύεται και τα νεκροταφεία μεταφέρονται στις παρυφές των πόλεων, εφαρμόζοντας έτσι τους νέους κανόνες υγιεινής που απαγόρευαν την συνύπαρξη νεκρών και ζωντανών. Οι νέοι αυτοί κανόνες θα επιβάλουν και την κατεδάφιση των τειχών ανοίγοντας το μέτωπο των πόλεων προς τη θάλασσα. Σε Σμύρνη και Θεσσαλονίκη ο χώρος που ελευθερώθηκε από την κατεδάφιση των τειχών θα αποτελεί δημοφιλή σημείο περιπάτου και θα φιλοξενήσει κτήρια που εξυπηρετούν τις ανάγκες της αστικής τάξης όπως ξενοδοχεία, καφενεία, κινηματογράφους, θέατρα αλλά και καινοτομίες όπως ο τροχιόδρομος (τραμ). Η εικόνα αυτή θα προβάλλει μια ειδυλλιακή όψη των πόλεων αυτών στον επισκέπτη που τις προσεγγίζει από τη θάλασσα ενώ η ρυμοτομία στο εσωτερικό τους θα παραμένει χαοτική, αποτελούμενη από έναν λαβύρινθο στενών δρόμων και παντελή έλλειψη δημόσιων χώρων.

Τα νέα έθνη κράτη της Ελλάδας και της Τουρκίας υπό την κυριότητα των οποίων θα περιέλθουν οι πόλεις αυτές θα είναι πιο τολμηρά στην υιοθέτηση νέων πολεοδομικών σχεδίων βασισμένων σε ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι αλλαγές που επιβάλουν οι πολεοδόμοι θα ορίσουν ένα νέο αστικό χώρο όμως η άνοδος του εθνικισμού και οι συγκρούσεις μεταξύ

των κρατών που θα προκύψουν από τη διάσπαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα αλλοιώσουν ανεπανόρθωτα την πληθυσμιακή σύνθεση των πόλεων αυτών οι οποίες από πολυεθνικές οθωμανικές πόλεις θα εξελιχθούν κατά τον 20ο αιώνα - άλλες φορές απότομα και άλλες σταδιακά, αλλά σχεδόν πάντα βίαια- σε μονοεθνικές ελληνικές ή τουρκικές πόλεις.

Οι εισηγήσεις των ομιλητών επικεντρώνονται στις αλλαγές που γνώρισαν οι πόλεις αυτές σε πολεοδομικό αλλά και πληθυσμιακό επίπεδο κατά τη διάρκεια του 19ου και 20ου αιώνα και στα νέα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά ρεύματα που επηρέασαν την εξέλιξη των πόλεων της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Θεσσαλονίκης. Ο κ. Σάββας Τσιλένης, Δρ. αρχιτέκτων πολεοδόμος, ΕΙΕ, στην εισήγησή του ανέλυσε την πολεοδομική εξέλιξη της Κωνσταντινούπολης για έναν αιώνα (1850-1950). Ο κ. Νίκος Πατσαβός, εντεταλμένος λέκτορας του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, «αφηγήθηκε» την ιστορία της πολεοδομικής ανάπτυξης των πόλεων της Σμύρνης και της Θεσσαλονίκης μετά τις πυρκαγιές που τις κατέκαψαν. Η κα. Δέσποινα Παπαδοπούλου, τελειόφοιτος της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, στην εισήγησή της επικεντρώθηκε στην αναζήτηση μίας τοπικής ταυτότητας στην αρχιτεκτονική της Ελλάδας και της Τουρκίας μετά τη δεκαετία του '30.

Ο εκδυτικισμός στην Ανατολή: Το παράδειγμα της πολεοδομικής εξέλιξης της Κωνσταντινούπολης για έναν αιώνα (1850-1950)

Σάββας Ε. Τσιλένης,

Δρ. Αρχιτέκτων Πολεοδόμος ΕΙΕ

Σκεπτόμενος τον τίτλο της ημερίδας της Επιτροπής Νέων της ΟΙΟΜΚΩ και του Μουσείου της Πόλης των Αθηνών «Από την Αυτοκρατορία στα εθνικά κράτη: προσδιορίζοντας την ταυτότητα της μοντέρνας πόλης» αλλά και τον τίτλο της σύντομης εισήγησης μου έκρινα ότι θα πρέπει να γίνουν από την πλευρά μου κάποιες αναγκαίες διευκρινήσεις. Η πρώτη είναι ότι ο μοντερνισμός δεν ήταν ένα ενιαίο φαινόμενο στην Ανατολή και ειδικότερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η περίπτωση του Ελληνικού Βασιλείου που για κάποια εποχή στο τρίτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα θα έδινε τα φώτα σε όλο αυτό τον ευρύτερο χώρο της καθ' ημάς Ανατολής δεν είναι άγνωστο ως θέμα. Ίσως θα είχε ενδιαφέρων να δει συγκριτικά κανείς τις προτάσεις εξωραϊσμού στην Αθήνα και στην Πόλη και τους λόγους που δεν πραγματοποιούνται. Μια δεύτερη παρατήρηση είναι ότι οι ημερομηνίες δεν έχουν στατικό χαρακτήρα και προφανώς όταν συζητούμε για την διαμόρφωση του αστικού χώρου, φαινόμενο μακράς διάρκειας, η εξέλιξη του καθορίζεται από τις πολιτικές αποφάσεις των διοικούντων και από την εικόνα κύρους που θα ήθελαν να προσδώσουν στον χώρο. Η αρχιτεκτονική του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου και ο στολισμός/καλλωπισμός της μικροκλίμακας στο επίπεδο των λεωφόρων κατά τις εθνικές επετείους είναι περισσότερο αντιληπτά από τον πολύ κόσμο. Εξάλλου πριν σχεδόν ένα χρόνο η έκθεση που στεγάσθηκε σε αυτό το Μουσείο με τίτλο «Ρωμιοί αρχιτέκτονες της Πόλης την περίοδο του εκδυτικισμού»¹ αυτό τον σκοπό είχε.

¹ Η έκθεση εγκαινιάσθηκε 30 Μαΐου 2011 στο Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών / Ίδρυμα Βούρου–Ευταξία. Το πρόγραμμα εμπνεύστηκε και ανέλαβε να υλοποιήσει ο Σύνδεσμος Αποφοίτων Ζωγραφείου της Κωνσταντινουπόλεως σε συνεργασία με τον Οργανισμό İstanbul 2010 Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης. Περιλαμβάνει, εκτός από την παρουσίαση της έκθεσης, την έκδοση ενός βιβλίου-καταλόγου με επιστημονικά άρθρα Ελλήνων και Τούρκων ερευνητών και καθηγητών αναφορικά με τη συμβολή των Ρωμιών αρχιτεκτόνων στη διαμόρφωση του αστικού τοπίου της Κωνσταντινούπολης. Χορηγοί του προγράμματος είναι ο Οργανισμός İstanbul 2010 Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης και το Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Λάτση. Βλ. Hasan Kuruyazici, Eva Şarlak (yagına hazırlayanlar/ επιμέλεια έκδοσης καταλόγου), *Batılılaşan İstanbul'un Rum mimarları/ Οι Ρωμιοί αρχιτέκτονες της Πόλης στην περίοδο του εκδυτικισμού*, εκδ. Συνδέσμου Αποφοίτων Ζωγραφείου, Ιστανμπούλ 2010.

Έγγραφα τότε «Οι Μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιούνται με τα διατάγματα του Τανζιμάτ (1839) και Ισλαχάτ (1856) καθορίζουν το δυτικότροπο αστικό μετασχηματισμό της Κωνσταντινούπολης κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Οι καινοτομίες που εφαρμόστηκαν στους τομείς διοίκησης, δικαιοσύνης, παιδείας, υγείας και δημόσιου βίου είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων, επηρεασμένων από την Δύση οικοδομικών τεχνοτροπιών που ήταν άγνωστες στην οθωμανική αρχιτεκτονική. Την περίοδο αυτή καταργείται η Αυτοκρατορική Αρχιτεκτονική Υπηρεσία που απαρτιζόταν από μουσουλμάνους και μη εμπειρικούς αρχιτέκτονες, των οποίων η εκπαίδευση βασιζόταν στην σχέση μάστορα- εκπαιδευόμενου.² Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέσα στο πνεύμα του εκσυγχρονισμού του σουλτάνου Σελίμ Γ΄ κάνουν την εμφάνιση τους ξένοι διπλωματούχοι αρχιτέκτονες και στην συνέχεια αναδεικνύονται Ρωμιοί και Αρμένιοι καλφάδες, οι οποίοι αργότερα σπουδάζουν αρχιτεκτονική στην Δύση. Το 1882 ιδρύεται η Σχολή Βιομηχάνων Τεχνών (Σαναγί-ι Νεφισέ Μεκτεμπί, μετέπειτα Ακαδημία Καλών Τεχνών που σήμερα ονομάζεται Πανεπιστήμιο Καλών Τεχνών Μιμάρ Σινάν) όπου εκεί μπορούν να φοιτήσουν και μη μουσουλμάνοι φοιτητές. Μέχρι τότε τα παιδιά που ήθελαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα του μηχανικού έπρεπε να ξενιτευτούν διότι η Σχολή των Μηχανικών (Μουχεντισχανέ-ι Μπέρ-ι Χιουμαγιούν) ήταν στρατιωτική και δεν δεχόταν παρά μόνο μουσουλμάνους φοιτητές.

Αυτοί οι διαφορετικής εθνικότητας τεχνικοί από την κυρίαρχη ελίτ έφεραν το πνεύμα του εκδυτικισμού στην οθωμανική πρωτεύουσα κατασκευάζοντας κτήρια όχι μόνο για τα μέλη των Κοινοτήτων στις οποίες ανήκαν αλλά για όλο τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης και της Αυτοκρατορίας ανεξαρτήτως θρησκείματος.³ Η οικονομική άνοδος των προυχόντων των διαφόρων Κοινοτήτων, οι οποίοι πολλές φορές ήταν φορείς χρηματοδότησης του κράτους και της σουλτανικής αυλής έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στην δημιουργία του περιβάλλοντος του κοσμοπολιτισμού. Αν η πολυθρησκευτική συνύπαρξη ήταν γεγονός αδιαμφισβήτητο μέχρι τότε, η πολιτιστική εικόνα αυτού του φαινομένου ήταν πλέον ορατή και στο αστικό τοπίο της. Έτσι οι Ρωμιοί καλφάδες αρχικά, αλλά και διπλωματούχοι

² Σάββας Τσιλένης, «Αναδρομή στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση στην Τουρκία», περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 63, Απρίλιος - Ιούνιος 1997, σ. 131-138.

³ Ο Βασίλης Κολώνας, στο *Έλληνες αρχιτέκτονες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (19ος-20ος αιώνας)*, Ολκός, Αθήνα 2005 καταδεικνύει την πολυσχιδή δραστηριότητα των Ελλήνων αρχιτεκτόνων εκτός από την Κωνσταντινούπολη, στην Σμύρνη και την Θεσσαλονίκη, όπως και η Μ. Ε. Θεοδωρίδου-Σωτηρίου, στο Βορειοελλαδικό χώρο, βλ. την αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή στο ΕΜΠ, «Αρχιτέκτονες και αρχιτεκτονική πρακτική στο Βορειοελλαδικό χώρο (1870-1912)», Σχολή Αρχιτεκτόνων, Τομέας Ι Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα 2006.

αρχιτέκτονες αργότερα, αποτέλεσαν τους κυρίαρχους πρωταγωνιστές αλλά και τους συντελεστές παραγωγής αυτής της μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου μέχρι την Μικρασιατική καταστροφή.⁴ Προφανώς όλα δεν τέλειωσαν τότε αλλά η οικοδομική παραγωγή ελαττώθηκε καθώς μειώθηκε ο πληθυσμός της Πόλης, αλλά και λόγω μεταφοράς της πρωτεύουσας του κράτους στην Άγκυρα, αλλά ειδικότερα διότι η Ελληνορθόδοξη κοινότητα χάνοντας ένα σοβαρό τμήμα του επιστημονικού δυναμικού της περιορίστηκε εκ των πραγμάτων στην σφαίρα του ιδιωτικού τομέα.

Κατά την γνώμη μου ο Σεπτέμβρης του 1922 υπήρξε μια ημερομηνία τομή και για τις τέσσερις πόλεις που συζητούμε σήμερα, ίσως λιγότερο δραματική για την πρωτεύουσα που χάνει τα διοικητικά πρωτεία, από την Σμύρνη που καίγεται ή την Θεσσαλονίκη που είχε καταστραφεί πριν 5 χρόνια ή και την Αθήνα που πρέπει να στεγάσει το κύμα των προσφύγων. Για την Πόλη το βασικότερο ήταν η απώλεια του ελληνορθόδοξου στοιχείου και μάλιστα το οικονομικά ισχυρότερο μεταξύ των άλλων εθνοτικών ομάδων που αποτελούσαν το ανθρώπινο μωσαϊκό της. Ας εξετάσουμε το θέμα ξεκινώντας από τον πληθυσμιακό παράγοντα.

Στην εποχή μας πλέον, η Κωνσταντινούπολη, με τα 13 περίπου εκατομμύρια πληθυσμό της, παίζει καθοριστικό γεωστρατηγικό ρόλο στην απόληξη της Βαλκανικής Χερσονήσου και επηρεάζει τη σύνδεση των χωρών του Εύξεινου Πόντου με τον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου. Ενώ πριν από ένα αιώνα περίπου, μόλις ξεπερνούσε το ένα εκατομμύριο σύμφωνα με τον ιστορικό Κεμάλ Καρπάτ, ο οποίος επεξεργάστηκε τα στοιχεία της απογραφής του 1881/82-1893,⁵ έπαιζε όμως σημαντικότερο πολιτικό ρόλο, όντας πρωτεύουσα αυτοκρατορίας αλλά και θρησκευτικό κέντρο των μεγαλύτερων πληθυσμιακά θρησκειών της Μέσης Ανατολής. Ήταν η εποχή έντονων ανακατατάξεων και η δημιουργία του μωσαϊκού των εθνικών κρατών επέτεινε την επικείμενη πτώση του Μεγάλου Ασθενούς, που είχε ως συνέπεια την συσσώρευση προσφυγικού μουσουλμανικού στοιχείου μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. Μετά από μια περίοδο πληθυσμιακής στασιμότητας μέχρι τη

⁴ Σάββας Τσιλένης, «Οι Ρωμιοί “αρχιτέκτονες” καλφάδες της Πόλης, 1869-1945», περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 74 - 75, Δεκέμβριος 2000, σ. 166 - 179.

⁵ Kemal Karpat, «İstanbul'un nüfusu, toplumsal ve ekonomik dönüştürümü; Osmanlı mikrokozmosu (Ο κοινωνικός και οικονομικός μετασχηματισμός του πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης, ο οθωμανικός μικρόκοσμος)» στο *Osmanlı nüfusu (1830-1914), demografik ve sosyal özellikleri (Ο οθωμανικός πληθυσμός (1830-1914), δημογραφικές και κοινωνικές ιδιότητες)*, εκδ. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ιστανμπούλ 2003, σ. 122-145 και Stanford J. Shaw, «The population of Istanbul in the nineteenth century», στο *International Journal of Middle East Studies*, τ. 10 (1979), σ. 265-277.

δεκαετία του 1880, όπου ο πληθυσμός ήταν γύρω στις 400 χιλ., ξαφνικά το 1885, αθροίζει 873,5 χιλ. εκ των οποίων περί τις 200 χιλ. κάτοικοι αποτελούσαν το ελληνορθόδοξο στοιχείο. Πριν από τους βαλκανικές συρράξεις του 1912-13, ένας στους τέσσερεις κατοίκους της πρωτεύουσας ανήκε στο μιλλέτ των «ρουμ»,⁶ με μεγαλύτερη αναλογία στον ανδρικό πληθυσμό αν σκεφθεί κανείς τους εποχιακούς μετανάστες λόγω έλλειψης εργατικών χεριών. Αμέσως μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, στην απογραφή του 1927, ο ελληνορθόδοξος πληθυσμός ήταν 99.077 σε σύνολο 699.869 ατόμων, με υπεροχή του γυναικείου πληθυσμού λόγω αναχώρησης των ανδρών.⁷

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα κάνουν την εμφάνιση τους και κάποιες εξωραϊστικές μεγαλόπνοες πολεοδομικές προτάσεις για τρεις πλατείες της Παλιάς Πόλης.⁸ Το 1902 επί Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ καλείται ο αρχιεπιθεωρητής του Αρχιτεκτονικού Τμήματος της Παρισινής Δημαρχίας Joseph Antoine Bouvard για να προτείνει τρόπους διευθέτησης και δημιουργίας κεντρικών χώρων σύμφωνα με τα ισχύοντα πρότυπα της Γαλλίας. Έτσι παρακολουθούμε την περιοχή του Ιπποδρόμου, το At Meydanı και το χώρο πέριξ των μνημείων της Αγ. Σοφίας και του Σουλτάν Αχμέτ να «καθαρίζει» από όλα τα κτίσματα που το περιβάλλουν. Η δεύτερη γιγάντια επέμβαση προγραμματιζόταν για την πλατεία του Μπεγαζίτ όπου είναι τώρα το Πανεπιστήμιο της Πόλης και το ομώνυμο τζαμί και η τρίτη η πλατεία του Εμίνονου και η πρώτη γέφυρα του Κερατίου κόλπου. Η οικονομική καχεξία αλλά και η αντίδραση της κοινής γνώμης που έβλεπε με επιφύλαξη τις εκδυτικιστικές προσπάθειες του σουλτάνου δεν επέτρεψαν παρά μόνον τη δημιουργία διαμόρφωσης μιας τεχνίτης λίμνης.

Άξια μνείας είναι επίσης η πρόταση του Γάλλου μηχανικού Ferdinand Arnaudin,⁹ που τον Μάρτιο του 1900 παρουσιάζει για πρώτη φορά στην ιστορία της πόλης ολοκληρωμένη

⁶ Alexis Alexandris, «The Greek census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A contribution to ottoman historical demography», στο Dimitri Gondicas & Charles Issawi, *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, The Darwin Press, Πρίνστον/ Νέα Υερσέι 1999, σ. 45-76.

⁷ Σάββας Τσιλένης, «Η μειονότητα των Ορθοδόξων Χριστιανών (Ρωμιών) στις επίσημες στατιστικές απογραφές της Τουρκικής Δημοκρατίας», Πρακτικά συνεδρίου *Οι χωρικές διαστάσεις των Δημογραφικών Φαινομένων* (επιμέλεια: Βύρων Γκοτζαμάνης & Βασίλης Παππάς), εκδ. Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 200, σ. 369- 376.

⁸ Zeynep Çelik, «Bouvard's Boulevards: Beaux-Arts planning in Istanbul», *JSAH (Journal of the Society of Architectural Historians)*, τ. XLIII (Δεκέμβριος 1984), σ. 341-355.

⁹ Çelik, Zeynep (1996), *19. yüzyılda Osmanlı başkenti, değişen İstanbul (Η οθωμανική πρωτεύουσα του 19ου αιώνα. Η Κωνσταντινούπολη που αλλάζει*, τ. πρωτ.: *The remaking of Istanbul. Portrait of*

συγκοινωνιακού χαρακτήρα πολεοδομική πρόταση, ένωσης των δύο ακτών του Βοσπόρου με δύο κρεμαστές γέφυρες και την κατασκευή ενός περιφερειακού δακτυλίου, για λογαριασμό της εταιρείας σιδηροδρόμων Compagnie Internationale de Chemins de Fer de Bosphore. Η πρόταση πρότεινε τις ζεύξεις των ακτών για την διέλευσή του σιδηροδρόμου στα σημεία, πρώτο, του άκρου του Σαραϊμπουρνου με την απέναντι ακτή του Σκουτάρεως (Χρυσούπολη) και δεύτερο, του Ρούμελι-χισάρ με το Κανδήλι, εκεί όπου σχεδόν μετά από ένα αιώνα κατασκευάσθηκε η δεύτερη γέφυρα, η ονομαζόμενη του Fatih (Πορθητή), αλλά δυστυχώς ακόμη δίχως σιδηροτροχιές. Η πρόταση προέβλεπε ανά 130 μ. την τοποθέτηση διπλών πεσών εγκιβωτισμένων μέσα στην θάλασσα και στη στέψη του καθ' ενός από αυτά, κατασκευαζόταν ένας πύργος σε μορφή τεμένους του Καΐρου της εποχής των Μαμελούκων, οι γέφυρές ονομαζόταν Χαμιντιγιέ και συμβόλιζαν την θρησκευτική και πολιτική ισχύ του Χαλίφη των μουσουλμάνων του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄.

Στο τουρκικό αρχιτεκτονικό περιοδικό *Αρχιτέκτων*, 30 χρόνια αργότερα, αυτές οι λιγοστές διαμορφώσεις θεωρούνταν ως κάκιστα παραδείγματα αλλαγής της κλίμακας στις πόλεις της Τουρκίας και ως απώλεια της τουρκικότητας των πόλεων της. Χαρακτηριστικά γράφεται από τον πολεοδόμο Μπουρχάν Αρίφ¹⁰ «Η γιγαντιαία Κωνσταντινούπολη, με την ιδιαίτερη της διάπλαση αποτελούν μια άσκηση που θα την κατανοήσουν κάλλιστα μόνον τα δικά της φιλότεχνα τέκνα». Η δεκαετία του 1900-1910 ήταν η εποχή της «πρώτης εθνικής αρχιτεκτονικής» και ο «αρχιτέκτων/ μιμάρ» Κεμαλετίν μπέης φτιάχνει μεγάλες πολυκατοικίες και δημόσια κτήρια με οθωμανικά μοτίβα και με μια στυλιστική μορφολογία που παραπέμπει στην αρχιτεκτονική των τζαμιών της κλασικής εποχής, γεννάται πλέον ο «νεο-οθωμανικός» ρυθμός στην τέχνη.¹¹

an ottoman city in the nineteenth century, University of California Press, Καλιφόρνια 1993), μτφρ.: Selim Deringil, εκδ. Tarih Vakfi Yurt Yayinlari, Ιστανμπούλ 1996, ειδικότερα βλ. κεφ. 5 με τίτλο: «Büyük Projeler (Μεγάλα Σχέδια) », σ. 84-100.

¹⁰ Burhan Arif, «Istanbul'un planı (Το σχέδιο της Κωνσταντινούπολης)», περιοδικό *Mimar (Αρχιτέκτων)*, τ. 5 τόμ. 1933, σ. 154-161.

¹¹ Yidirim Yavuz - Suha Özkan, «The final years of the Ottoman Empire» (δεύτερο κεφάλαιο) και «Finding a national idiom: The First National Style» (τρίτο κεφάλαιο), στο Renata Holod - Ahmet Evin (επιμ.), *Modern Turkish architecture*, University of Pennsylvania Press, ΗΠΑ 1984, σ. 41-50 και σ. 51-67.

Οι αρχικές διαπλατύνσεις βασίσθηκαν στο σχέδιο του Γερμανού στρατηγού Φον Μόλτκε που εκπόνησε το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο το 1839,¹² το οποίο δεν βρέθηκε ποτέ αλλά διασώθηκε μια περιγραφή του, προβλέποντας τις αρτηρίες που υπήρχαν επί Βυζαντίου και κατέληγαν στις μεγάλες πύλες, δηλ. του Ρωμανού, Τόπκαπι, της Αδριανούπολης, Εδινρέκαπου και Εγρίκαπου, μαζί με τις θαλάσσιες (Γεντίκουλε και Αγβάνσαραγ). Η διέλευση του τραμ από τον Γαλατά στο Μπεσίκτας εξανάγκασε τη Δημαρχία στη διαπλάτυνση και της παραλιακής λεωφόρου που όδευε μπροστά από το ανάκτορο του Ντολμάμπαχτσε και η οποία συνεχίσθηκε αργότερα μέχρι το βορειότερο πολυπληθή οικισμό του Βοσπόρου, το Γενίμαχαλα. Παράλληλα η επέκταση του εξευρωπαϊσμένου τμήματος του Πέρα βορειότερα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, προς το Σισλί και το Νισάντας, συνοδεύθηκε με τη επέκταση του άξονα του Ίσιου Δρόμου (σημερινή Ιστικλάλ, παλαιότερα Τζαντέ-ι Κεμπίρ, Μεγάλη Οδός) προς το βορρά με την ονομασία λεωφόρος Χαλασκιάρ Γκαζί. Αυτός ο δρόμος οδεύοντας παράλληλα με τον Βόσπορο φθάνει με μια παράκαμψη στο Σαρίγερ, λίγο νοτιότερα από τον προαναφερθέντα οικισμό. Όλη η μεταπολεμική ανάπτυξη της Κωνσταντινούπολης βασίσθηκε στην προς βορά επέκταση της μετά την συνοικία του Σισλή και κυρίως στην περιοχή του Λεβέντ/ Έτιλερ, όπου και διαμορφώθηκε το νέο επιχειρηματικό και οικονομικό κέντρο της μεγαλόπολης. Σήμερα η περιοχή αυτή κυριαρχείται από ουρανοξύστες και αποκαλείται κατ' ευφημισμόν Μανχάταν, που παράγεται από τα τοπωνύμια Μασλάκ και Μανχάταν της Νέας Υόρκης. Η περιοχή Μασλάκ που συνορεύει με το Έτιλερ φημίζεται και για τις εγκαταστάσεις του Πολυτεχνείου της Κωνσταντινούπολης.

Η περίοδος μετά το 1923, με την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας και την αλλαγή της πρωτεύουσας του σύγχρονου τουρκικού κράτους, προσδιορίζει την μείωση του ειδικού βάρους της Πόλης στην διοίκηση της χώρας αλλά παραμένει το οικονομικό και εκπαιδευτικό-πολιτιστικό κέντρο αυτής. Η δυτικότερης όψης αλλά ανατολικού υπόβαθρου παλαιά πρωτεύουσα, έπρεπε να εκσυγχρονισθεί με βάση τις αρχές της νεωτερικής πολεοδομίας (*moderne urbanisation*) που εξέφρασε ο Γάλλος πολεοδόμος των αποικιών Ανρί Προστ (Henri Prost) τη δεκαετία του 1930.¹³ Είχε παρέλθει η εποχή του

¹² Murat Gül - Richard Lamp, «Mapping, regularizing and modernizing Ottoman Istanbul: aspects of the genesis of the 1839 development policy», περιοδικό *Urban History*, τόμ. 31ος, τ. 3 (2004), 420-436.

¹³ İpek Yada Akpınar, «Pay-i Tahti sekülerleştirmek: 1937 Henri Prost Planı (Η εκκαθάριση της πρωτεύουσας: το Σχέδιο του Ανρί Προστ του 1937)», περιοδικό *İstanbul*, τ. 44 (Ιανουάριος 2003), σ. 20-25.

εξωραϊσμού του οικιστικού ιστού με τις διανοίξεις μεγάλων πλατειών και λεωφόρων που συνοδεύονταν με την ανάλογη μνημειώδη αρχιτεκτονική δημοσίων κτηρίων των αρχών του 20ου αιώνα. Ο λειτουργισμός ή φονξιοναλισμός και σχεδιασμός του χώρου βάσει δημογραφικών δεδομένων ήταν πλέον στην ημερήσια διάταξη. Ο Μάρτιν Βάγκνερ (Martin Wagner), Γερμανός, επίσης πολεοδόμος, κλήθηκε την ίδια εποχή να συμβουλευσει τις αρχές για ένα ορθολογικότερο καταμερισμό του πληθυσμού βάσει μετρήσεων των καθημερινών μετακινήσεων και να κάνει τις αρχικές προτάσεις διευθέτησης του χώρου.¹⁴

Το σχέδιο του Πρόστ,¹⁵ ο οποίος ήταν για πολλά χρόνια στην υπηρεσία της Δημαρχίας της Κωνσταντινούπολης, πέρα από κάποιες –μερικές– διανοίξεις λεωφόρων, δεν ήταν δυνατόν να υλοποιηθεί. Ήταν η εποχή των φτωχών αγελάδων, η Άγκυρα απορροφούσε τα ελάχιστα κονδύλια του κρατικού προϋπολογισμού για να αποκτήσει διοικητικό κέντρο εφάμιλλο ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους, με πρότυπο το γερμανικό-ιταλικό μοντέλο της εποχής του ολοκληρωτισμού και του αντιδραστικού μοντερνισμού.¹⁶ Το σχέδιο προέβλεπε επίσης την εκκαθάριση του περιβάλλοντος των μνημείων για την ανάδειξή τους. Έτσι εκκαθαρίζεται η περιοχή γύρω από το Γενίτζαμι στο Εμίνονου, δημιουργείται μια πλατεία νότια από την γέφυρα του Γαλατά και διανοίγεται η λεωφόρος του Ούνκαπανι ως συνέχεια της δεύτερης γέφυρας του Κεράτιου. Ευτυχώς που το σχέδιο δεν υλοποιείται λόγω οικονομικής ανεπάρκειας έτσι δεν κατασκευάζεται μια τεράστια οδογέφυρα που θα ένωνε την πλατεία του Τακσίμ με τον Τοπχανά καταστρέφοντας πολλά κτήρια μεταξύ των οποίων τα ελληνικά παρθεναγωγεία του

¹⁴ Martin Wagner, «İstanbul havalisinin planı (Το σχέδιο των περιχώρων της Κωνσταντινούπολης)», μέρος Α' & Β', περιοδικό *Arkitekt/ Αρχιτέκτων*, τ. 10-11, 1936, σ. 301-306 & τ. 12, 1936, σ. 333-337. Επίσης του ιδίου: (1) «İstanbul'un seyri sefer meselesi (Το ζήτημά των δρομολογιών της Κωνσταντινούπολης)» περιοδικό *Arkitekt/ Αρχιτέκτων*, τ. 9, 1936, σ. 252-256 & (2) «İstanbul nüfusunun yayılması ve münakele (Ο καταμερισμός του πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης και οι μεταφορές)», περιοδικό *Arkitekt/ Αρχιτέκτων*, τ. 4, 1937, σ. 112-114.

¹⁵ Βλ. και τον δίγλωσσο κατάλογο της έκθεσης *İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet'in modern kentine: Henri Prost'un İstanbul planlaması (1936-1951) (Από την πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας στην σύγχρονη πόλη της Δημοκρατίας: Ο σχεδιασμός της Κωνσταντινούπολης του Ανρί Πρόστ (1936-1951)) / From the Imperial Capital to the Republican modern city: Henri Prost's planning of Istanbul (1936-1951)*, F. Candaş- Pierre Pinon (επιμελητές καταλόγου), εκδ. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Ιστανμπούλ 2010.

¹⁶ Σάββας Τσιλένης, «Η ίδρυση πρωτεύουσας σε μία νέα δημοκρατία», περιοδικό *Τα Ιστορικά*, εκδ. Μέλισσα, τ. 26, Ιούνιος 1997, σ. 165-182.

Ζαπείου και του Κεντρικού καθώς και η Αγία Τριάδα. Μια άλλη παρόμοια οδογέφυρα θα ένωνε την συνοικία του Κουρτουλούς με το Τακσίμ.¹⁷

Εξάλλου με τις αλληπάλληλες πυρκαγιές, οι οποίες από το 1908 καταστρέφουν ολόκληρες γειτονιές, που αντιστοιχούν στο 1/5 της συνολικής κατοικημένης επιφάνειας,¹⁸ κυρίως εκεί όπου παρατηρείτο ανάμειξη των εθνοτικών πληθυσμών, ήταν απλούστερη η χάραξη και εφαρμογή των νέων ρυμοτομικών σχεδίων. Αν και δεν έχει αποδειχθεί μέχρι σήμερα, δεν ήταν τυχαία η πυρκαγιά που καταστρέφει 400–500 οικίες στα Ταταύλα, τον Ιανουάριο του 1929. Αμέσως οι αρχές αλλάζουν την ονομασία της συνοικίας σε Kurtuluş δηλ. αυτή που σώθηκε, λυτρώθηκε αλλά και απελευθερώθηκε, ο συνειρμός της λέξης παραπέμπει στο τουρκικό “λέγειν” της Μικρασιατικής εκστρατείας, τουρκικά Kurtuluş Savaşı, δηλ. τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Την ίδια περίοδο η πλατεία του Τακσίμ δημιουργήθηκε με την κατεδάφιση των στρατώνων και την επέκταση της περιοχής του Πέραν προς το βορά, δηλ. στην περιοχή της συνοικίας Πανγκάλτι, όπου η περιοχή πέριξ των Ταταούλων μετεξελίχθηκε από γειτονιά των ναυτεργατών των αυτοκρατορικών ναυπηγείων του Κασίμπασα σε τόπο εγκατάστασης των μεσαίων αστικών στρωμάτων όλων των μειονοτήτων. Τέλος, η περιοχή του Γαλατά συνεχίζει να παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική ζωή της Πόλης λόγω και της επέκτασης του λιμανιού τη δεκαετία του 1890 και της χωροθέτησης βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στη παραλιακή ζώνη του Φιντικλί.¹⁹ Η διάνοιξη της πλατείας Καράκιοϊ και της λεωφόρου Κεμέραλι, που κατέστρεψε το 1958 το ναό του Χριστού των μποστανιών, εν μέρει κατάφερε να εκσυγχρονίσει το μεσαιωνικό οικιστικό πλέγμα.

Ο πληθυσμός αμέσως μετά τον πόλεμο ήταν λίγο περισσότερο από 1 εκατ., σε 3 όμως χρόνια χάνει 250 χιλ. και το 1935 αθροίζει 883 χιλ. Μόλις μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

¹⁷ Βλ. στον κατάλογο για τον Ανρί Προστ, *οπ. π.*, το άρθρο της F. Candaş, «İstanbul Avrupa ciheti Nazım Planı, 1937 (Το πολεοδομικό σχέδιο της ευρωπαϊκής ακτής της Κωνσταντινούπολης)», σ. 245-276.

¹⁸ Mustafa Cezar, *Osmanlı başkenti İstanbul (Κωνσταντινούπολη, οθωμανική πρωτεύουσα)*, εκδ. Erol Kerim Aksoy kültür, eğitim, spor ve sağlık vakfı yayınları, Ιστανμπούλ 2002.

¹⁹ Σάββας Τσιλένης, «Η πελεοδομική και αρχιτεκτονική εξέλιξη του Γαλατά», *Μικρασιατική Σπίθα*, ετήσια περιοδική έκδοση της Αδελφότητας Μικρασιατών Νομού Σερρών «Ο Άγιος Πολύκαρπος», τ. 17, Σέρρες 2012, σ. 177-196.

η Πόλη ξαναφθάνει σε πληθυσμό το 1 εκατ. και έκτοτε συνεχώς αυξάνει με αλματώδεις ρυθμούς (βλ. παρακάτω πινάκα).²⁰

ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΟΜΟΥ ΙΣΤΑΝΜΠΟΥΛ	ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΑΝΑ ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ
1927	806.863	
1945	1.078.399	33,65 %
1950	1.166.477	8,16 %
1955	1.533.822	31,49 %
1960	1.882.092	22,71 %

Η συνολική αλλαγή της εικόνας της Πόλης επήλθε από το κύμα της αστικοποίησης της δεκαετίας 1950-60, επί πρωθυπουργίας του Αντνάν Μεντερές. Τότε γκρεμίσθηκε το υπόλοιπο από τα θαλάσσια βυζαντινά τείχη της Προποντίδας, για να κατασκευασθεί η παραλιακή λεωφόρος που συνδέει το Σικρετζί με τον Άγιο Στέφανο και την ίδια εποχή απαλλοτριώθηκαν ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα στο Γαλατά για τη δημιουργία της πλατείας Καράκιοϊ, όπως ήταν πλέον η νέα ονομασία του εμπορικού κέντρου. Η εικόνα συμπληρώνεται με την καταστροφή του παλαιού κέντρου της Πόλης, του Άκσαράϊ με την κατασκευή ενός περίπλοκου κόμβου που θα εξυπηρετούσε τις διανοίξεις των λεωφόρων του Έθνους (Μιλλέτ Τζαντεσί, σήμερα Τ. Οζάλ) και της Πατρίδας (Βατάν τζαντεσί, σήμερα Α. Μεντερές) προς τις πύλες του Τόπκαπι και του Σουλούκουλε. Η εποχή της παντοκρατορίας των αυτοκινήτων θυσίαζε κάθε έννοια παραδοσιακού ιστού, όπως και η λατρεία της πολυκατοικίας έμελε να καταστρέψει τον καταπληκτικότερο ξύλινο πλούτο κτηρίων. Άδικα δεν ονομάστηκε ο Μεντερές «βαρώνος Haussmann της Ιστανμπούλ».²¹ Τα δε γεγονότα της καταστροφής των περιουσιών της Ελληνορθόδοξης κοινότητας, της 6ης και 7ης Σεπτεμβρίου του 1955,²² αποτέλεσαν την αρχή του τέλους για την εγκατάλειψη της Πόλης από το ελληνικό στοιχείο και στοίχησαν την ζωή του πρωθυπουργού Μεντερές, μετά την δίκη του από το στρατιωτικό καθεστώς του 1960. Το επόμενο βήμα ήταν η

²⁰ Επεξεργασία στοιχείων πληθυσμού από τον Fuat DüNDAR, *Türkiye nüfus sayımlarında azınlıklar (Οι μειονότητες στις απογραφές πληθυσμού της Τουρκίας)*, εκδ. Doz yayınları, Ιστανμπούλ 1999.

²¹ Doğan Kuban, *İstanbul, bir kent tarihi. Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul (Ιστανμπούλ, μία ιστορία πόλης, Βυζάντιο, Κωνσταντινούπολις, Ιστανμπούλ)*, εκδ. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ιστανμπούλ 1996.

²² Χριστόφορος Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά*, εκδ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2000.

απέλαση 12.000 Ελλήνων υπηκόων, που είχαν παραμείνει ως μη ανταλλάξιμοι κάτοικοι κατόπιν της εμπλοκής του κυπριακού το 1964. Ο πληθυσμός με ορθόδοξο θρήσκευμα, από το 26% το 1924, πέφτει στο 4,4% το 1955, για να περιοριστεί στο 2% το 1965, στην τελευταία απογραφή όπου καταγράφεται το στοιχείο του θρησκειώματος. Σήμερα δεν υπάρχει τρόπος ακριβούς αποτύπωσης του αριθμού των Ελλήνων κατοίκων της Πόλης, εκτιμάται να είναι γύρω στους 2.500, μαζί με τους Αντιοχείς άραβες ορθοδόξους των οποίων τα παιδιά παρακολουθούν εγκύκλια μαθήματα στα μειονοτικά σχολεία.²³

Η πληθυσμιακή έκρηξη συντελείται την πενταετία 1950-55 (31,49%), όπου με την Αμερικανική βοήθεια μηχανοποιείται η αγροτική παραγωγή και αρχίζει το κύμα της εσωτερικής μετανάστευσης και την πενταετία 1965-70 (31,61%) με την αύξηση του δευτερογενούς τομέα. Έχει όμως ενδιαφέρον η αλλαγή της αναλογίας του πληθυσμού που κατοικεί στις δύο ηπείρους, ενώ το 1950 στην Ευρώπη διαμένει το 80% του πληθυσμού μετά 50 χρόνια μειώνεται στο 62%, με την κατασκευή τρίτης γέφυρας ή υπόγειας σήραγγας η διαφορά θα ενταθεί, δηλαδή μετασχηματίζεται σε τόπο εργασίας του τριτογενή τομέα και η ασιατική πλευρά.²⁴ Αυτό τεκμηριώνεται και με την αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων την τελευταία εικοσαετία. Αν συγκρίνει κανείς την οικιστική εξάπλωση των 2.500 ετών με την εξάπλωση των περιοχών κεντρικών λειτουργιών αντιλαμβάνεται την χαοτική κατάσταση και την δυσκολία ελέγχου μιας εκ των 20 μεγαλύτερων αστικών σχηματισμών της υφηλίου, η αυθαίρετη βιομηχανική-βιοτεχνική δόμηση ακολουθεί τις εθνικές οδούς και η εργασία καθορίζει τις μελλοντικές τάσεις. Διότι εδώ χτυπά η καρδιά της οικονομίας της γείτονος συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο ποσοστό των φορολογικών εισπράξεων, το 17.5% του ενεργού πληθυσμού και το 19 % της ανεργίας.

Η Πόλη, με μικρό ή μεγάλο Π, ως προς τα προάστια της μετασχηματίστηκε σε ένα «μεγαλοχώρι» από κοινωνιολογική σκοπιά, με το συντριπτικό μέρος του πληθυσμού της

²³ Για την εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού τα τελευταία δέκα χρόνια στα σχολεία της Πόλης βλ. Δημήτρης Φραγκόπουλος, «Στατιστικός πίνακας σχολείων και μαθητών Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης Κωνσταντινούπολης», από το σχολικό έτος 2002-2003 ως το 2011-2012, περιοδικό *Η Κινστέρνα*, εκδ. Εταιρεία Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής, τ. Α' & Β', σ. 246-248, τ. Δ', σ. 230-232, τ. ΣΤ', σ. 226-228, τ. Η', σ. 294-295, τ. Ι', σ. 248-252, τ. ΙΓ', σ. 331-332, τ. ΙΔ', σ. 333-334, τ. ΙΕ', σ. 335-336, τ. ΙΕ', σ. 321-322, τ. ΙΣΤ', σ. 274- 275, τ. ΙΗ', σ. 268-271, τ. Κ', σ. 307-311.

²⁴ Mustafa Sönmez, *Grafiklerle 1990'larda İstanbul/ Statistical Guide to Istanbul in the 1990s*, εκδ. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları/ A publication of Greater Istanbul Municipality, Department of Cultural Affairs, Ιστανμπούλ 1994.

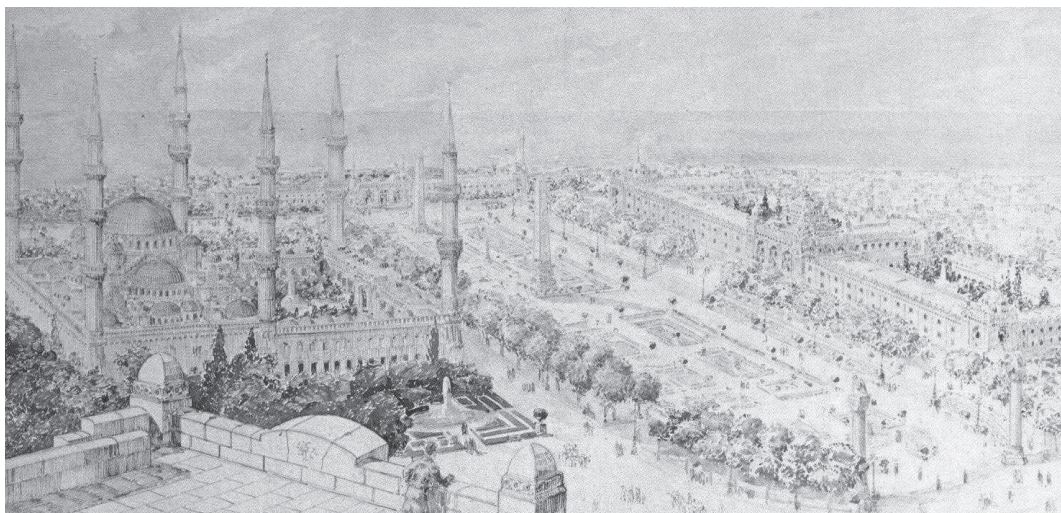
να μην έχει αστικές καταβολές.²⁵ Το ιστορικό της κέντρο, που ορίζεται ως η εντός των τειχών Σταμπούλ, πολιορκείται δεύτερη φορά από τους παντός είδους αυθαιρετούχους που εκμεταλλεύονται την υπεραξία γης. Το στοίχημα που καλούνται να κερδίσουν οι δημοτικές αρχές είναι ο εξευρωπαϊσμός της για πολλοστή φορά. Σε αυτή την προσπάθεια έρχονται να απαντήσουν οι διαφορές εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 2010 και μεταξύ αυτών οι εκθέσεις για τα έργα των Ρωμίων και Αρμενίων αρχιτεκτόνων, που έδρασαν εκεί κατά τον 19ο και 20ό αιώνα, προβάλλοντας ως σύμβολα της πολυπολιτισμικής συμβίωσης.

Παράρτημα φωτογραφιών

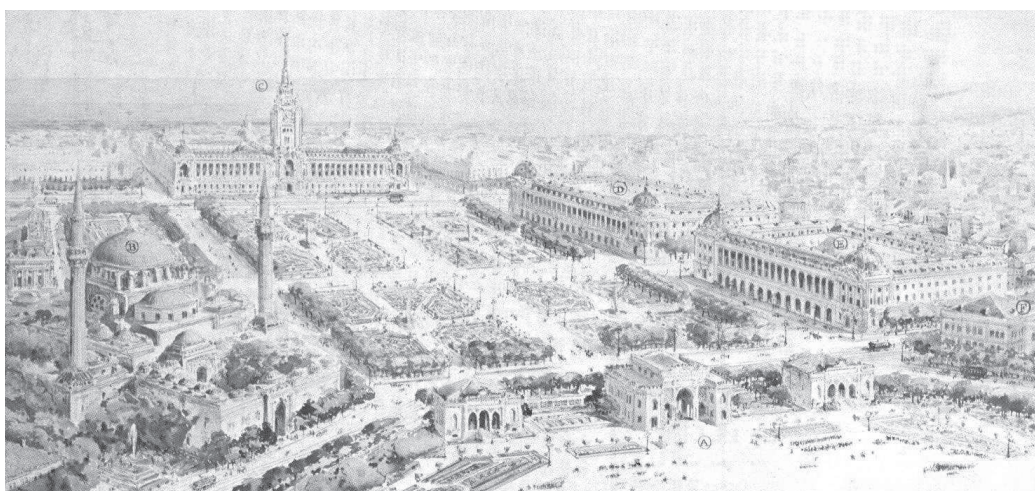

Εικόνα 1: Τρεις προτάσεις πολεοδομικής αναμόρφωσης του Γάλλου πολεοδόμου Joseph Antoine Bouvard, του 1902 (Πηγή: Zeynep Çelik, «Bouvard's Boulevards: Beaux-Arts planning in Istanbul», *Journal of the Society of Architectural Historians*, τ. XLIII, Δεκέμβριος 1984.

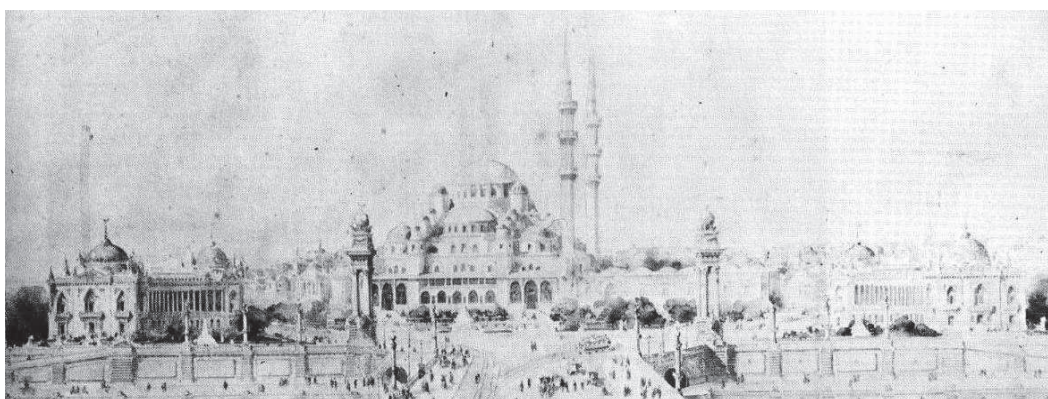
²⁵ Ενδιαφέροντα είναι τα κείμενα για την σύγχρονη Πόλη που αποτελούν τον τόμο που έγραψε Jean-François Pérouse, *İstanbul'la yüzleşme denemeleri. Çerperler, hareketlilik ve kentsel bellek (Δοκίμια αντιπαράθεσης με την Κωνσταντινούπολη. Οι περιμετρικές περιοχές, η κινητικότητα και η αστική μνήμη)*, εκδ. İletişim, Ιστανμπούλ 2011.

Εικόνα 2: Πλατεία Σουλτάν Αχμέτ (από το βιβλίο της Zeynep Çelik "The Remaking of Istanbul". Uni. Of California Press, London 1993).

Εικόνα 3: Πλατεία Μπαγιαζίτ από το βιβλίο της Zeynep Çelik "The Remaking of Istanbul". Uni. Of California Press, London 1993).

Εικόνα 4: Πλατεία Εμίνονου (από το βιβλίο της Zeynep Celik "The Remaking of Istanbul", Univ. of California Press, London 1993).

Εικόνα 5: Το Πολεοδομικό Σχέδιο του Prost – Dr. D. Kuban (από το βιβλίο του Doğan Kuban, "Istanbul bir Kent Tarihi" Türkiye ekonomik ve toplumsal tarih vakfı, Ιστανβόλ 1996).

Taksim İnönü Gezirisinin imardan evvelki ve sonraki halini gösteren uçaktan alınmış üç fotoğraf

Εικόνα 6: Πλατεία Ταξίμ (από Κατάλογο του Δήμου Κωνσταντινούπολης, "Güzeleşen İstanbul", İstanbul Belediyesi 1943)

Εικόνα 7: Το Παράπηγμα που δεν στήθηκε (από το βιβλίο του Yıldız Sey (Editör), "75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998)

Εικόνα 8: Πλατεία Καράκιοϊ 1955 (από την εγκυκλοπαίδεια "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı, İstanbul 1994).

Εικόνα 9: Το Παλάτι του Ντολμάμπαχτσέ και το Ξενοδοχείο Swiss.

Ιστορία δύο Πόλεων: Η Σμύρνη και η Θεσσαλονίκη πριν και μετά την Πυρκαγιά

Νίκος Πατσαβός

Αρχιτέκτων, εντεταλμένος λέκτορας του Πανεπιστημίου Λευκωσίας

ΜΙΑ ΕΚΤΕΝΗΣ ΑΛΛΑ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πώς και γιατί να αφηγηθούμε την ιστορία δύο πόλεων, της Σμύρνης και της Θεσσαλονίκης; Με ποιο τρόπο επέδρασε η ‘κοινή’ καταστροφική εμπειρία της πυρκαγιάς του 1922 και του 1917; Ποιο το κίνητρό μας ως Έλληνες; Είναι αμιγώς ερευνητικό-αρχιτεκτονικό και πολεολογικό; Ενδεχομένως, άλλωστε, πολλοί από εμάς έχουμε και μια προσωπική σχέση με τις ‘χαμένες αλησμόνητες πατρίδες’ και τις νέες χώρες... Ανεξάρτητα από το όποιο εθνικό περιεχόμενο μιας τέτοιας μελέτης, σε διεθνές επίπεδο πώς εντάσσεται; Όπως σημειώνει και η Γκιουλσούμ Μπαϋντάρ, «η αρχιτεκτονική, τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας, μετά την Ανεξαρτησία τους, δεν έχει συμπεριληφθεί στη μεγάλη αφήγηση της αρχιτεκτονικής ιστορίας»²⁶. Ο διεθνής-παγκοσμιοποιημένος ιστοριογραφικός κανόνας δεν συμπεριλαμβάνει τα νεωτερικά αρχιτεκτονικά φαινόμενα των δύο χωρών, αν και οι όποιες εξαιρέσεις²⁷ είναι κάτι παραπάνω από σημαντικές. Ο ρόλος της Ελλάδας και της Τουρκίας στη διαμόρφωση της μοντέρνας εποχής απαιτεί μια διατύπωση που να ξεφεύγει από τα λανθάνοντα νοηματικά όρια του ‘εκσυγχρονισμού’-τις ιεραρχήσεις και την αντίληψη για μια μονόδρομη κίνηση από τη δύση προς την ανατολή που λανθάνουν σε αυτόν. Στις

²⁶ Gülsüm Baydar, “Teaching Architectural History in Turkey and Greece: The Burden of the Mosque and the Temple”, στο: *The Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol.62, No.1 (March 2003), σελ. 84.

²⁷ Στο επίπεδο της ιστοριογραφίας και του αρχιτεκτονικού θεωρητικού λόγου του 20ού αι. η έμφαση στα «άλλα μοντέρνα» που αναπτύχθηκαν, παράλληλα ή σε επαφή με τον κεντρο-ευρωπαϊκό μοντερνισμό και τα συνέδρια του Μοντέρνου Κινήματος, αποτελεί κοινό τόπο πλέον, ιδιαίτερα μετά τη ραγδαία εξάπλωση προγραμμάτων ανθρωπιστικών και πολιτισμικών σπουδών στον αγγλοσαξονικό κόσμο που έθεσαν στο επίκεντρο την κριτική στο κυρίαρχο δυτικό μοντέλο σκέψης καθώς και σε έννοιες όπως η αποικιοκρατία, ο φαλλο-γοκεντρισμός, η σχέση κέντρου-περιφέρειας κ.ά. Η κριτική αυτή, χαρακτηριστικό δείγμα της μεταμοντέρνας κριτικής σκέψης σχετικοποίησε τις δομές του δυτικού ορθολογισμού και τον ανέλυσε αναδεικνύοντας το ρόλο του στο δίπολο γνώση-εξουσία. Αξίζει να αναφερθούν, σε γενικό επίπεδο, οι μελέτες του Edward Said, *Οριενταλισμός*, (μτφ.) Φ. Τερζάκης, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα: 1999, του Μπένεντικτ Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις αρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, (επιμ.) Αντ. Λιάκος, Έφη Γαζή, (μτφ.) Ποθ. Χαντζαρούλα, Νεφέλη, Αθήνα: 1997 και του Homi Bhabha, (επιμ.), *Nation and Narration*, Routledge, London: 1990 και ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική ο συλλογικός τόμος σε επιμέλεια Παναγιώτη Τουρνικιώτη, *Πού είναι το Μοντέρνο;*, εκδ. futura, Αθήνα: 2006.

προϋποθέσεις αυτής της εισήγησης λανθάνει και άλλη μία σημαντική παραδοχή: η εξέταση των εξελίξεων στην Ελλάδα και την Τουρκία, ιδιαίτερα κατά τη φάση κατασκευής της Ρεπουμπλικανικής Τουρκίας μέσα από τα συντρίμια της ελληνικής Μεγάλης Ιδέας, δεν τίθεται απλά στο επίπεδο μίας σύγκρισης. Πρόκειται, εν πολλοίς για ένα ενιαίο φαινόμενο.

Μια πρώτη έρευνα πάνω στο θέμα μάς επιβάλλει να θέσουμε υπό κριτική ακόμα και το ίδιο μας το ερώτημα. Δε θα διατυπώσουμε θέσεις, ενδεχομένως ούτε καν υποθέσεις. Θα εστιάσουμε στις προϋποθέσεις μιας τέτοιας μελέτης. Θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε εκδοχές του εγχειρήματος αλλά και τη σκοπιμότητά του. Σε σχέση με το υπόβαθρο, πριν καν τη σκοπιμότητα, της σύγκρισης, μπορούμε να αναφερθούμε σε πολλά: Ποια τα κοινά γνωρίσματα των δύο πόλεων πριν και μετά την πυρκαγιά αλλά και τις ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις (που μαζί συγκροτούν ένα κοινό ερευνητικό πεδίο); Τι τύπου ομοιότητες εννοούμε; Μας απασχολούν εξίσου ιστορικές 'λεπτομέρειες', δηλαδή μικρότερης κλίμακας αλλά μεγάλης σημασίας κοινά τα οποία θα ενεργοποιούνταν όταν θα ξεκινούσαμε πλέον να εστιάζουμε σε μεγαλύτερο βάθος στο θέμα;²⁸

Τα παραπάνω οδηγούν στην ανάγκη, αντί να παρουσιάσουμε μια αυτάρκη επιστημονικά σύγκριση του (παράλληλου;) εκσυγχρονισμού των δύο πόλεων, στρεφόμενοι προς την πιθανή δομή και τις συνθήκες της έρευνας, να διερωτηθούμε: Ποια η ανάγκη-το όφελος της σύγκρισης; Πού αυτή στηρίζεται; Ποιοι οι περιορισμοί του μοντέλου; Ποιες οι κοινές συνθήκες που κατέστησαν δυνατές τις δύο αυτές 'ιστορίες', με τις παραλληλίες και τις αλληλοτομίες τους; Σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο εμφανίζονται συνέχειες με το οθωμανικό παρελθόν ή/και ασυνέχειες-ρήξεις-τομές; Ποιες οι δυνάμεις που καθόρισαν τις εξελίξεις; Ποια τα επίπεδα (τουλάχιστον χωρικά) στα οποία μπορούμε να εντοπίσουμε τη σχέση των δύο πόλεων με τη νεωτερικότητα; Ποια τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των δύο πόλεων (αλλά και το κοινό τους πρόσωπο) πριν και μετά; Ωφέλιμη θα μπορούσε να αποδειχτεί και μια ιστορική σύγκρισή τους με μεγαλύτερο χρονικό εύρος.

²⁸ Για παράδειγμα μικρο-ιστορίες όπως εκείνες του Σαμπετάι Ζέβι, τα συμβάντα που συνόδεψαν την ανταλλαγή πληθυσμών και περιουσιών μεταξύ των δύο πόλεων κ.ά. Θα είχε νόημα, μετά την πυρκαγιά, να αναζητήσουμε τη... Μυροβόλο Σμύρνη μέσα στη Θεσσαλονίκη και τη Σαλονίκη μέσα στην Ιζμίρ; Για μια μοναδική συλλογή και κριτική επεξεργασία τόσο αρχειακών πηγών όσο και μικρο-ιστοριών, από ιστορική και πολιτισμική σκοπιά, βλ. Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, Πόλη των Φαντασμάτων: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι: 1430-1950*, (μτφ.) Κ. Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα: 2006.

Εικόνα 1: Μέσα από τις στάχτες των δύο πόλεων αναδύονται οι μοντέρνες αφηγήσεις του Έθνους-Κράτους. Δύο καταστροφικές εμπειρίες-το τραύμα του εκτοπισμού και της απώλειας.

Φαίνεται πως ο τελικός μας στόχος, αυτήν τουλάχιστον τη στιγμή, δεν είναι η παραγωγή ενός ενιαίου αφηγήματος, κάτι που ίσως υπονοεί ο τίτλος 'ιστορία δύο πόλεων', αλλά ο αναλυτικότερος δυνατός προσδιορισμός περισσότερων πιθανών ερωτημάτων, μέσα από την επαφή με μια άτακτη, καταρχήν, σειρά ερεθισμάτων-αποριών, και ο προσδιορισμός των πιθανών υποθέσεων εργασίας. Επιχειρούμε δηλαδή να συγκροτήσουμε ένα νέο ερευνητικό πεδίο, αποφεύγοντας την άκριτη παραδοχή των όποιων «προφανειών». Με αυτήν την έννοια, όχι μόνο οι απαραίτητες ιστοριογραφικές και αρχαιακές μας αναφορές, αλλά και οι όποιες εικόνες, θα θέλαμε να λειτουργήσουν ως ερεθίσματα, ως πεδία ανοικτά σε κάθε τύπου παρατήρηση και ερώτημα και όχι ήδη από τώρα ως δεδομένα. Έχουμε εξάλλου να αντιπαλέψουμε πλήθος απωθημένων και προκαταλήψεων, ακόμα και στο επιστημονικό επίπεδο. Εξάλλου, δύσκολα δύο τέτοιες 'απώλειες' μπορούν να μελετηθούν με τρόπο αποστασιοποιημένο από τα σημαινόμενά τους. Ίσως σε αυτό το επίπεδο,

χαρακτηριστική είναι η απόκλιση αλλά και η συμπληρωματικότητα μαρτυριών που προκύπτουν από την πλευρά των μεγάλων ιστορικών αφηγήσεων από τη μια, και των προσωπικών μικρο-ιστοριών από την άλλη. Πρόκειται λοιπόν, να μας απασχολήσουν, έστω σύντομα και σχεδόν παραθετικά, ζητήματα διαφορετικής χωρικής κλίμακας αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού χαρακτήρα, ζητήματα ιδεολογικά, πολιτικά, οικονομικά, πολιτισμικά αλλά και υποκειμενικότητες που αντιστέκονται στην επιστημονική θεώρηση, πρόσωπα και συμβάντα. Δεν επιδιώκεται η θεώρηση του θέματος υπό το πρίσμα της 'πολεοδομίας' ως ένα συγκροτημένο επιστημονικό πεδίου έρευνας και μελέτης. Δεν τίθεται δηλαδή το πρόβλημα στη βάση ενός αυτόνομου αναλυτικού λόγου με έμφαση σε θέματα όπως η χάραξη του σχεδίου της Σμύρνης-Θεσσαλονίκης, οι αισθητικές, λειτουργικές και τεχνικο-οικονομικές του διαστάσεις και η ένταξή των εν λόγω προτάσεων στην ιστορία αντίστοιχων προτάσεων. Στην περίπτωση αυτή, δεδομένου ότι η κεντρική ίσως λέξη στο ερώτημα που απασχολεί τη σημερινή συνάντηση είναι η 'ταυτότητα', είναι απαραίτητο όλες οι άλλες έννοιες-τα πρόσωπα-αντικείμενα που μας απασχολούν (και εμείς οι ίδιοι) να θέσουμε μπροστά την λέξη ταυτότητα, στη συνέχεια τη νεωτερική διάσταση της ταυτότητας αυτής και έπειτα να διευκρινίσουμε περεταίρω το ζήτημα ιστορικοποιώντας το ερώτημα στο πλαίσιο της οθωμανικής-αυτοκρατορικής πόλης και της εθνικής ή εθνικιστικής, φιλελεύθερης ή ρεπουμπλικανικής, Ελλάδας ή Τουρκίας, Θεσσαλονίκης ή Σμύρνης. Το τελευταίο ζήτημα αναφέρεται και στην ιδιαίτερη πειθαρχία και εσωτερική ιστορία της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΟΝΤΕΡΝΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Ας πάρουμε ένα τυπικό αφήγημα περί εκσυγχρονισμού (του Zürcher²⁹ για παράδειγμα) και ας αλλάξουμε τη λέξη «Τουρκία» με τη λέξη «Ελλάδα», ή μάλλον ας αποκρύψουμε απλά ποια είναι η λέξη που υπήρχε στο πρωτότυπο:

«Εδώ και δεκαετίες, η φαίνεται να ακροβατεί επιχειρώντας διαρκώς να ενταχθεί στην κοινότητα των βιομηχανοποιημένων, δημοκρατικών κρατών πρόνοιας που συγκροτούν τον πυρήνα του σύγχρονου κόσμου... Οι εν λόγω προσπάθειες, μας θυμίζουν το μύθο της χελώνας και του λαγού. Όσο γρήγορα κι αν τρέχει ο λαγός, τη στιγμή που σχεδόν έχει φτάσει τη χελώνα, εκείνη θα έχει πάντα προχωρήσει τόσο, έστω λίγο, ώστε να βρίσκεται πάντοτε πιο μπροστά.»

²⁹ Erik Z. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, I.B. Tauris, London: 2004.